

4. Volkov Y.H. *Lichnost' i gumanizm (sociologicheskiy aspekt)* [Personality and Humanism (Sociological Aspect)] / Y.H. Volkov. – Chelyabinsk : Izd-vo of Chelyabinsk state university, 1995. – 226 p.
5. Spencer H. *Social'naya statika* [Social Statics] / H. Spencer. – Kyiv : Gama-print, 2013. – 496 p.
6. Comte A. *Obschiy obzor pozitivizma* [A General View of Positivism] / A. Comte ; translation I.A. Shapiro ; a rel. E.L. Radlov. – 2th edition. – Moscow : Librokom, 2011. – 296 p.
7. Marx K. *The Poverty of Philosophy. Answer to the Philosophy of Poverty by Proudhon* / Karl Marx ; translation S. Vikula. – Kharkiv ; Berlin ; New York : Ukrainian-American publishing house «Kosmos», 1923. – 136 p.
8. Rozin V.M. *Genesis prava* [Genesis of Law] / V.M. Rozin. – Moscow : NOTA BENE, 2001. – 208 p.
9. Redkiy P.G. *Iz lekciy po istorii filosofii prava v svyazi s istoriey filosofii voobsche* [From Lectures on the History of Philosophy of Law in Connection with the History of Philosophy in General] : in 4 vol. / P.G. Redkiy. – Saint Petersburg, Vol. 1. – 1889. – 442 p.
10. Jaspers K. *Smysl i naznachenie istorii* [The Origin and Goal of History] / Karl Jaspers. – Moscow : Izd-vo polit. lit., 1994. – 528 p.
11. Slivka S.S. *Pravnicha deontologiya* [Legal Ethics] / S.S. Slivka. – Kyiv : Атика, 1999. – 336 p.

УДК 34.01: 340.132.1

ЕКЗИСТЕНЦІЙНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ПРИРОДИ ЗАКОНУ ЯК НОРМАТИВНОЇ ОСНОВИ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ СУСПІЛЬСТВА

Савенко В.В., к.істор.н., доцент

*Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка,
вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, Україна
assigay@mail.ru*

У статті проаналізовано філософські аспекти формування юридичної природи закону як основи правової системи в умовах правової реальності. Досліджено природу, сутність та ознаки правової системи та правової реальності як наукових категорій. Розглянуто закон як першооснову правової реальності та нормативну складову правової системи. З'ясовано значення юридичного закону для обґрунтування буття соціуму. Досліджено фундаментальні принципи виникнення й побудови юридичних законів через призму екзистенційно-динамічного устрою суспільного буття.

Ключові слова: юридичний закон, правова реальність, правова система, соціальна система, юридична природа права, джерело права.

ЭКЗИСТЕНЦИОНАЛЬНОЕ ОБОСНОВАНИЕ ЮРИДИЧЕСКОЙ ПРИРОДЫ ЗАКОНА КАК НОРМАТИВНОЙ ОСНОВЫ ПРАВОВОЙ СИСТЕМЫ

Савенко В.В.

*Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка,
ул. М. Кривоноса, 2, г. Тернополь, Украина
assigay@mail.ru*

В статье проанализированы философские аспекты формирования юридической природы закона как основы правовой системы в условиях правовой реальности. Исследованы природа, сущность и характерные особенности правовой системы и правовой реальности как научных категорий. Рассмотрен закон как первооснова правовой реальности и нормативная часть правовой системы. Установлено значение юридического закона для обоснования бытия социума. Исследованы

фундаментальные принципы возникновения и построения юридических законов сквозь призму экзистенциально-динамического устройства общественного бытия.

Ключевые слова: юридический закон, правовая реальность, правовая система, социальная система, юридическая природа права, источник права.

EXISTENTIAL SUBSTANTIATION OF LEGAL NATURE OF LAW AS A NORMATIVE BASIS FOR LEGAL SYSTEM OF SOCIETY

Savenko V.V.

*Ternopil Volodymyr Hnatyuk national pedagogical university, str. M. Kryvonos, 2, Ternopil, Ukraine
assigay@mail.ru*

Modern Ukrainian jurisprudence is increasingly drawn to the philosophical study of law as a fundamental principle of legal reality of being of a modern society. This law was once called the divine law, then natural law and now human rights.

Considering the legal reality as a concept capable to quickly transform into “irreality” in its content, legal law is increasingly understood as a universal value that, being neutral in its social and class content, is able to control the expression of social behavior. For this reason, disclosure of the nature of law as the basis of legal reality is important direction of research of philosophy of law.

The article analyzes the philosophical aspects of the formation of the legal nature of law as the basis of the legal system in a legal reality. The nature, essence and characteristics of the legal system and legal reality as scientific categories are studied. Law is considered as a fundamental principle of legal reality and regulatory component of the legal system. It is found out that the legal significance of the law is to justify the existence of society. The fundamental principles of legal origin and construction of laws are investigated in the light of existential and dynamic structure of social life. The article aims to carry out a scientifically based analysis of the philosophical aspects of the formation of the legal system of law in modern legal reality of society; describe the law as a fundamental principle of the legal reality and regulatory part of the legal system.

The theoretical basis of the article are works of local and foreign scholars on the problems of general philosophical and theoretical and methodological aspects of the definition of the legal nature of the law and legal reality: N. Aslaian, I. Ilin, A. Petrov, S. Kechehian, Z. Karbonie, K. Allen, S. Aleksieiev, A. Hradovskyi, N. Marchenko, O. Zaichuk, N. Onishchenko, V. Hropaniuk, Y. Tykhomyrov, K. Mazuryk, O. Bandura, I. Bachynin, A. Harnyk, Y. Urshova, S. Slyvka, A. Kozlovskyi, M. Tsymbaliuk, V. Shapoval, V. Shkoda and others.

The study concluded that the research of the legal system in the ontological aspect involves the search for an answer to the question: how is the world of law organized, which structures make it up, and most importantly, how to arrange it so that it could meet its main purpose – protect and secure man. Legal law in this context serves as a reflection of the nature of relations within the legal system – legitimized degree of freedom of subjects of public relations.

Key words: legal law, legal reality, legal system, social system, legal nature of law, source of law.

Сучасна вітчизняна юриспруденція дедалі частіше звертається до філософського обґрунтування закону як першооснови правової реальності буття сучасного соціуму. Цей закон називали колись божественним правом, потім – природним правом, а нині – правами людини.

Розглядаючи правову реальність як поняття, здатне у своєму змісті швидко трансформуватися в «ірреальність», юридичний закон все частіше тлумачать як загальнолюдську цінність, яка, будучи нейтральною за своїм соціально-класовим змістом, спроможна контролювати прояви суспільної поведінки. Тому розкриття природи закону як основи правової реальності є актуальним напрямом дослідження філософії права.

Мета статті – здійснити науково обґрунтований аналіз філософських аспектів формування юридичного закону в системі правової реальності сучасного соціуму; охарактеризувати закон як першооснову правової реальності та нормативну складову правової системи.

Теоретичну базу статті становлять праці таких вітчизняних і зарубіжних вчених із проблем загально-філософських і теоретико-методологічних аспектів визначення юридичної природи закону та правової реальності: Н. Аслаян, І. Ільїн, А. Петров, С. Кечек'ян, Ж. Карбоньє, К. Аллен, С. Алексєєв, А. Градовський, М. Марченко, О. Зайчук, Н. Оніщенко, В. Хропанюк,

Ю. Тихомиров, К. Мазурик, О. Бандура, І. Бачинін, А. Гарник, Ю. Уршов, С. Сливка, А. Козловський, М. Цимбалюк, В. Шаповал, В. Шкода та ін.

Проблема осмислення філософських аспектів юридичного закону належить до важливих напрямів дослідження філософії права, основним завданням якої є пошук відповіді на запитання щодо того, яким чином універсальні закони буття пов'язані із законами суспільства і як вони впливають на якість життя людей.

Спостерігаючи за світовою глобалізацією та її наслідками для людської діяльності, що неминуче призводять до стандартизації й нівелювання законодавства, учені дедалі більше дискутують на тему співіснування, взаємовпливу й взаємозалежності філософсько-юридичних категорій природного та позитивного права, громадянського суспільства, процесів демократизації та європейської інтеграції України. У цьому контексті поняття юридичного закону сприймається неоднозначно. У широкому розумінні воно тлумачиться як форма правової природи речей, що знаходить втілення в зовнішніх проявах людських взаємовідносин у суспільстві. Сама по собі правова природа речей не може пристосуватися до закону: закон пристосовується до неї [1].

Світло на розуміння суті юридичного закону проливає усвідомлення факту його взаємозв'язку з групою законів існування екзистенційно-динамічний простору суспільного буття. З одного боку, вони незалежні від людської свідомості, з іншого – привласнені нею, вони починають виконувати функцію знаряддя для структурування феноменів зовнішнього світу у внутрішньому світосприйнятті.

У цьому сенсі особливого значення набуває феномен самої людини. Наділена значним потенціалом творчого структурування реальності, маючи здатність до відстеження закономірностей свого розвитку та трансформацій, вона спроможна на власний розсуд конструювати суб'єктивну картину світу, тим самим наближаючись до об'єктивного зразка [2, с. 112]. Юридичний закон у цьому процесі виконує регуляторну функцію. Забезпечуючи формування й існування ідеальної реальності у відносинах між людьми, він розгортає специфічний деонтологічний вид буття, у якому вільна людина добровільно стає підлеглою чітко визначеним принципам права [3, с. 173].

Розуміння суті юридичного закону перебуває в певній залежності від розуміння суті права, яке завжди знаходиться під впливом тих чи інших ідейних віянь сучасності. У цьому контексті актуальною є думка М. Цимбалюка про феномен історико-цивілізаційних трансформацій закону та права. Зокрема, автор вважає, що на етапі переходу «від фази безроздільного панування традиційних форм цивілізації (тобто таких, що ґрунтуються на пріоритеті ідеї державності) до фази так званої «ліберальної домінанти» (коли на передній план виступає не державний інтерес, а свобода самореалізації особистості) відбулося суттєве переосмислення сутності права: останнє перестало сприйматися виключно як право влади й поступово почало утверджувати себе як право людини. При цьому цілком закономірно постала проблема розмежування прав на ті, що «даруються» волею владного суб'єкта, і ті, що мають статус «природних», а тому об'єктивних за своєю суттю й незалежних від будь-якої суб'єктивної волі» [4, с. 184]. У результаті проведених трансформацій частина прав зазнала «об'єктивізації» з акцентом на антропологічному вимірі сучасної світоглядної парадигми.

Схильність до антропологічного забарвлення сучасності стала черговим етапом розвитку правознавчої свідомості, яка дуже швидко перенесла увагу з речей зовнішнього світу на розуміння важливості та величі людини в усіх сутностях її буття. Така тенденція особливо вкоренилася в екзистенційному напрямі філософствування, де з усією очевидністю постала проблема розуміння цінності та неповторності людського існування серед усіх екзистенційних феноменів людської свідомості.

Таким чином, у свідомості людей право виконує функцію ідеальної моделі суспільного буття й порядку, здатного (у разі дотримання належних норм та приписів) забезпечити об'єктивно

необхідні умови для їх комфортного існування. Такий взаємозв'язок і взаємовплив можна вважати вирішальною та визначальною умовою прогресивного розвитку суспільства загалом і конкретної людини зокрема. Право в цьому сенсі необхідно розглядати як багатоаспектний феномен, що складається з комплексу взаємопов'язаних елементів, формою життєдіяльності яких виступає юридичний закон.

Юридичний закон – це вираз зовнішніх проявів людських взаємовідносин, що знаходить відображення в юридично задекларованих нормах права, які приймаються найвищим представницьким органом держави в особливому законодавчому порядку й володіють вищою юридичною силою та здатністю регулювати найважливіші суспільні відносини з точки зору інтересів і потреб населення країни [5, с. 175].

Оскільки юридичний закон чітко регламентує зазвичай лише заборонене, даючи широкий простір вибору дозволеного, то в його структурно-функціональному аналізі акцент робиться не на жорсткій детермінації поведінки, а на її коригуванні. У цьому сенсі юридичному закону властива значна терпимість щодо більшості цінностей за умови визнання цінностей самого закону. Розуміння суті цього принципу особливого значення набуває в наш час, коли його змістові складові активно використовуються для обґрунтування легітимності дій влади та виданих нею законів [6].

Проблема легітимності юридичних законів була актуальною в усі часи розвитку філософсько-правового мислення. Завжди існували критерії, які значною мірою залежали від загального розвитку того чи іншого суспільства, від його пріоритетів та цінностей. У наш час розвитку демократії та ліберальних цінностей центр рівноваги легітимізації законів зміщується в бік визнання чи невизнання тих цінностей, які стають фундаментом для побудови демократичного суспільства, для створення умов розвитку громадянського суспільства.

Феномен громадянського суспільства є черговим етапом прогресивного розвитку людської цивілізації. Він значною мірою пов'язаний із фактом усвідомлення цінності людини, важливості визнання її прав та свобод перед такою непропорційно великою щодо людини соціальною одиницею, як держава. Під час зіставлення цих двох сутностей, на перший погляд, помітна значна перевага останньої. Інколи вона може доходити до крайньої межі, як це часто трапляється в окремих тоталітарних системах, де особистість нівелюється до гвинтика в великому механізмі, який у будь-який момент можна знищити й замінити іншим. Подібне насилля над людиною рано чи пізно призводить до феномену, описаного І. Ільїним: «Насилля не формує автономії душі, проте залякує її та насичує злобою й ненавистю. Заляканий «не сміє» до тих пір, поки не насмілиться, а коли один раз насмілиться, то без перепон вилле свою злобу та реалізує свою ненависть. Насилля «примушує» людину, не висуваючи їй предметних переконань, тому перемога його лише видима, означена приниженням душі» [7, с. 428].

Зрозуміло, що такий шлях відносин між державою та індивідом є безвихідним, оскільки не приводить до практичної реалізації екзистенційно-аксіологічних прагнень людської особистості, а навпаки, спонукає до руху у зворотному від прогресу напрямі. Власне, громадянське суспільство покликане захищати природні права кожної особистості перед викривленою формою держави, яка в тоталітарному суспільстві перетворюється з посередника служіння суспільству в безособового деспотичного монстра.

Неефективним такий стан придушення людської гідності є й стосовно всього суспільного виміру. Суспільство не може бути щасливим окремо від своїх громадян. Така зневага до аксіологічно-трансцендентного виміру, у якому вкорінені природні права людської особистості, є небезпечною. Саме тому тоталітарне суспільство вважається хворобливим, аксіологічно невідповідним перспективам існування більшості, проте утилітарно вигідним тій меншості, яка експлуатує її ресурси. В. Медіссон зазначає: «Такий спосіб правління не потребує добродетності, більш того, він небезпечний для правителя. У таких умовах не

культивується честь, гідність особи, мужність та інші загальнолюдські чесноти, оскільки безпека особи залежить від усвідомлення нею своєї мізерності» [8, с. 47].

Отже, виступаючи детонатором юридичного впливу закону на правовідносини, правова система утворює своєрідний цілісний універсум правових явищ та процесів у межах того чи іншого просторово-часового континууму. Її роль у структуруванні суспільних відносин зумовлена постійною взаємодією суб'єктів та об'єктів права. Відтак, за висловом американського юриста Л. Фрідмена, вона ніби уважно спостерігає за людиною, тому в певному розумінні закон постійно дивиться на нас [9, с. 7-8].

У процесі формування правової держави та громадянського суспільства правова система виконує декілька функцій. У соціальному плані, організовуючи й стабілізуючи внутрішньосуспільні зв'язки, вона є каталізатором правовідносин між державною владою та суспільними інтересами.

Разом із тим, вбираючи в себе всю історико-культурну спадщину суспільства, правова система стимулює формування власних культурних цінностей. Активно впливаючи на свідомість людей та «нав'язуючи» їм цивілізовані й справедливі зразки поведінки, правова система сприяє формуванню цілісної культурної спільноти й нації та відкриває дорогу психосоціологічним явищам націоналізму (етноцентризму), набувши рис національного характеру [10, с. 276-277].

Правова система є складовою соціальної системи, і тільки в ній вона може функціонувати відповідно до цілей і завдань, які покликана вирішувати. Правова система, зумовлена багатоманітністю потреб та інтересів учасників суспільних відносин, необхідністю їх узгодження та врегулювання, визначає мету, структуру та порядок функціонування суспільства. У суспільстві, у якому існує оптимальне співвідношення між підсистемами соціальної системи, виникає потреба в правовій системі високого рівня нормативності. Цей рівень забезпечується ефективним механізмом правового впливу, який залежить від потреб суспільства загалом та окремих його суб'єктів зокрема.

Формування поняття «правова система» певним чином зумовлене його функціональним призначенням. На думку С.С. Алексеєва, поняття правової системи покликане не тільки конструктивно охарактеризувати правову реальність, її структуру, а й відобразити генетичний аспект системи, роль і співвідношення правотворчої та правозастосовної діяльності компетентних органів [11, с. 88].

З іншого боку, М.І. Матузов справедливо зауважує, що категорії «право» та «правова система» не є тотожними. Правова система не охоплюється й не може бути охоплена поняттям права навіть у широкому (соціологічному) розумінні. Правова система, на думку автора, – це своєрідний компроміс між прихильниками «вузького» й «широкого» розуміння права в межах об'єктивної правової реальності [12, с. 24].

Правова реальність, у межах якої функціонує правова система, завжди містить моменти повинності, яка обмежує можливе свавілля в стосунках між суб'єктами суспільного буття. Взаємодія цих суб'єктів є підставою формування деонтологічного виміру правової реальності (світу права та моралі), існування якого можливе лише за умови дотримання щонайменше двох умов: по-перше, визнання свободи волевиявлення (можливості кожної особи чинити так чи інакше й виконувати або не виконувати, відповідно до цього, свій моральний чи юридичний обов'язок); по-друге, визнання норми належного як критерію добра і зла, справедливого і несправедливого, що приписує чинити так, а не інакше, та відповідно до цього оцінює людські вчинки як добрі чи злі, справедливі чи несправедливі [13]. Зміст і мета юридичного закону в цьому контексті визначатимуться відповідно до ступеня гармонізації свободи кожного зі свободою всіх. Характер цього поєднання прямо залежить від особливостей економічних, політичних, соціальних та інших відносин, притаманних тому чи іншому суспільству, юридичним віддзеркаленням яких і є закон.

Отже, структурно-функціональний аналіз юридичної природи закону як нормативної основи правової системи суспільства показав, що подальше дослідження цієї філософсько-юридичної категорії відбуватиметься в напрямі збагачення теперішнього його розуміння та синхронізуватиметься з дослідженнями в антропологічному, філософському, суспільному та правовому вимірах.

Разом із тим очевидним є факт, що фундаментальні принципи, на яких побудоване сучасне розуміння юридичного закону, залишатимуться незмінними. Пізнання юридичної природи закону як істинності (достовірності) принципів та норм організації й упорядкування суспільних відносин відбувається за допомогою методологічних принципів формування, функціональності, обумовленості, доцільності, розвитку тощо.

Взаємозалежність закону й правової системи характеризується в співвідношенні права як сукупності осмислених правових принципів та норм, спрямованих на організацію та упорядкування суспільних відносин, що виражається в розумінні права як ідеалів, цінностей, принципів, норм, правил тощо, і закону – як нормативно-правових актів, доктрин, прецедентів, правових звичаїв, договорів тощо. Інакше кажучи, віддзеркалюючи характер відносин у межах правової системи, юридичний закон є легітимізованою мірою свободи всіх суб'єктів суспільних відносин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Асланян Н. Понятие гражданско-правовой реальности: постановка проблемы / Н. Асланян [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cyberleninka.ru/article/n/>.
2. Осипов Г. Социология. Основы общей теории / Г. Осипов. – М. : Норма, 2003. – 912 с.
3. Сливка С. Філософія права : [навчальний посібник] / С. Сливка. – Львів : ЛьвДУВС, 2010. – 264 с.
4. Цимбалюк М. Онтологія правосвідомості : теорія та реальність : [монографія] / М. Цимбалюк. – К. : Атіка, 2008. – 288 с.
5. Хропанюк В. Теория государства и права / В. Хропанюк. – М. : Омега-Л, 1997. – 675 с.
6. Правовий закон [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://slovari-online.ru/word/философский-словарь/правовой-закон.htm>.
7. Ильин И. Общее учение о праве и государстве / И. Ильин. – М. : АСТ, 2006. – 510 с.
8. Мадіссон В. Основи філософії приватного права : [навчальний посібник] / В. Мадіссон. – К. : Школа, 2004. – 144 с.
9. Фридмен Л. Введение в американское право / Л. Фридмен. – М. : Прогресс-Универс, 1993. – 286 с.
10. Карбонье Ж. Юридическая социология / Ж. Карбонье. – М. : Прогрес, 1986. – 352 с.
11. Алексеев С. Общая теория права : в 2 т. / С. Алексеев. – М. : Юридическая литература, 1981-1982. – Т. 1. – 1981. – 361 с.
12. Матузов Н. Правовая система развитого социализма / Н. Матузов // Советское государство и право. – 1983. – № 1. – С. 21-27.
13. Гаврилов В. Развитие концепции правовой системы в отечественной доктрине права : общетеоретический и международно-правовой подходы / В. Гаврилов // Журнал российского права. – 2004. – № 1. – С. 84-89.
14. Оборотов Ю. Традиции и обновление в правовой сфере : вопросы теории (от познания к постижению права) / Ю. Оборотов. – О. : Юридическая литература, 2002. – 280 с.
15. Петров А. О методологических подходах к определению категории сущности права / А. Петров // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. Серия «Право». – 2003. – № 1. – С. 69-84.

16. Мазурик К. Юридична природа закону як джерела права / К. Мазурик // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2012. – № 7. – С. 103-109.

REFERENCES

1. Aslanian N.P. The Concept of Civil Law Reality : Problem Setting [Electronic resource]. – Access mode : <http://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-grazhdansko-pravovoy-realnosti-postanovka-problemy>.
2. Osipov H.V. *Sociologiya. Osnovy of obschey teorii* [Sociology. Principles of General Theory] / H.V. Osipov. – Moscow : Norma, 2003. – 912 p.
3. Slyvka S.S. *Philosofiya prava* [Philosophy of Law] : teaching aid / S.S. Slyvka. – Lviv : Lviv state university of internal affairs, 2010. – 264 p.
4. Tsymbaliuk M.M. *Ontologiya pravosvidomosti : teoriya i real'nist'* [Ontology of Legal Consciousness : Theory and Reality] : monograph / M.M. Tsymbaliuk. – Kyiv : Atika, 2008. – 288 p.
5. Khropanyuk V.N. *Teoriya gosudarstva i prava* [Theory of State and Law] / V.N. Khropanyuk. – Moscow : Omega-L, 1997. – 675 p.
6. Legal Law [Electronic resource]. – Access mode : <http://slovari-online.ru/word/философский-словарь/правовой-закон.htm>.
7. Ilyin I.A. *Obscheye uchenie o prave i gosudarstve* [General Theory of Law and State] / I.A. Ilyin. – Moscow : AST, 2006. – 510 p.
8. Madisson V. *Osnovi filosofii privatnogo prava* [Principles of Philosophy of Public Law] : teaching aid / V. Madisson. – Kyiv : Shkola, 2004. – 144 p.
9. Friedman L.V. *Vvedenie v amerikanskoe pravo* [Introduction to American Law] / L.V. Friedman. – Moscow : Progress-Univers, 1993. – 286 p.
10. Carbonier J. *Yuridicheskaya sociologiya* [Legal Sociology] / J. Carbonier. – Moscow : Progress, 1986. – 352 p.
11. Alekseev S.S. *Obschaya teoriya prava* [General Theory of Law] : in 2 vol. / S.S. Alekseev. – Moscow : Yuridicheskaya literatura, 1981-1982. – Vol. 1. – 1981. – 361 p.
12. Matuzov N.I. The Legal System of Developed Socialism / N.I. Matuzov // *Sovetskoe gosudarstvo i pravo*. – 1983. – № 1. – P. 21-27.
13. Gavrilov V.V. Development of the Concept of the Legal System in the Domestic Doctrine of Law : General Theoretical and International Legal Approaches / V.V. Gavrilov // *Zhurnal rossiyskogo prava*. – 2004. – № 1. – P. 84-89.
14. Oborotov Y.N. *Tradicii i obnovenie v pravovoy sfere : voprosy teorii (ot poznaniya k postizheniyu prava)* [Traditions and Innovation in the Legal Field : Theoretical Questions (from Knowledge to Law Comprehension)] / Y.N. Oborotov. – Odesa : Yuridicheskaya literatura, 2002. – 280 p.
15. Petrov A.V. On Methodological Approaches to Defining the Category of Essence of Law / A.V. Petrov // *Vestnik Nizhegorodskogo university the name of H.I. Lobachevskogo. Ser. pravo*. – 2003. – № 1. – P. 69-84.
16. Mazuryk K.Z. Legal Nature of Law as a Source of Law / K.Z. Mazuryk // *Byuleten' Ministerstva yusticii Ukraine*. – 2012. – № 7. – P. 103-109.